

Så länge fönstren var fasta i byggnaden behövdes inga beslag, mer än till eventuella skyddande träluckor. När fönstren görs öppningsbara uppstår behovet av förstärkande hörnjärn, gångjärn samt beslag för stängning och uppställning.

Fönsterbeslagen är tekniskt nödvändiga för att fönstren ska gå att öppna och stänga men också en viktig del av det vi kan kalla fönstrets karaktär. Fönsterbeslagens utformning varierar beroende på under vilken tid de tillverkats, och de är därmed en viktig komponent i vår upplevelse av tidsdimension och historisk äkthet eller ej. Vackert handsmidda vinkeljärn i rokokoform från mitten av 1700-talet kan inte bytas ut utan att något går förlorat. Detsamma gäller den tidstypiskt utanpåliggande spanjolettstången som finns på kopplade inåtgående fönster fram till mitten av vårt eget sekel. I dag är spanjoletten infälld i fönsterbågen, vilket oftast inneburit grövre och klumpigare fönsterkonstruktioner.

På samma byggnad och t.o.m. samma fönster kan det förekomma beslag från olika tider vilka då kan ge information om byggnadens historia och förändring.

Äldre bygghandböcker nämner fönsterbeslag som gångjärn, vinkeljärn, handvarpa, stjert, stormhake (grov järntråd som fästs i en ögleskruv i karmen och griper in i en märkla eller ögleskruv på inre sidan av bågens understycke) och spanjolettstänger. När de kopplade fönstren introduceras i slutet av 1800-talet kommer också koppelbeslag mellan fönsterbågarna i form av infällda hakar. Fönster utan mittpost medför en spanjolettstång som stängningsbeslag.

•

Gångjärn – fäster fönsterbågen vid karmen och gör det möjligt att öppna och stänga fönstret.

- **Vinkeljärn** (hörnbeslag) – håller samman fönsterramen, kan ligga utanpå eller vara infällda i träet.
- **Hakar** (bärhake, stjärthake) – låser fast fönstret i karmen så att det inte går att öppna utifrån.
- **Koppelbeslag** – ett hakbeslag som låser samman inner- och ytterfönster i kopplade bågar.
- **Spanjolett** – ett låsbeslag med stång och handtag som låser två fönsterbågar när mittposten saknas.
- **Hasp** – möjliggör uppställning av fönstret i ett fast läge.

De olika fönsterbeslagen har varierat i utförande. Till en början var beslagen smidda. Hörnjärnen och gångjärnens övre del var ofta tillverkade i ett stycke. Vid mitten av 1800-talet, när den mekaniska verkstadsindustrin vuxit sig stark, kommer de ur plåt stansade hörnjärnen. Så småningom introducerades också gjutna och formpressade beslag.

Var rädd om befintliga beslag och se till att ta hand om dem inför en renovering. De är inte alltid så lätta att komplettera om de försvunnit. I dag finns vissa typer av nytillverkade beslag efter äldre förlagor i väl sorterade järnaffärer, på Gysinge bruk, eller hos olika butiker och centrum för byggnadsvård etc., men det är inte alltid de passar fönstren i just ditt hus. Att låta en smed specialtillverka beslag som saknas är fullt möjligt, men allra bäst är naturligtvis att återanvända de äldre beslagen. I vissa antikbodas kan man, med lite tur, också få tag på gamla beslag.

När det gäller underhåll av äldre beslag, innebär detta i normalfallet enklare justeringar för att uppnå fullgod funktion. Det kan gälla att se över infästning så att t.ex. stängningsbeslag sluter tätt. Vinkeljärn på fönsterbågarnas utsida bör lossas. Mellan beslag och virke kan det bildas en fuktficka med rost- och rötangrepp som följd. Se till att avlägsna rosten och sedan rostskydds måla baksidan på beslagen innan de skruvas på plats igen och målas lika fönstret i övrigt. Utanpåliggande spanjolettstänger kan vara förkromade och omålade men äldre fönsterbeslag har aldrig haft en avvikande kulör.

Var rädd om beslagen om du renoverar ditt fönster. Skruvar som rostade fast kan behöva värme för att släppa. Handsmidda beslag bör märkas om de demonteras eftersom de kan vara olika och bara passa på ett ställe. De beslag som är lite rostiga eller bara ska ha bort färg kan man lägga i lite lut. Beslag som är lite rostiga kan man även få rena med ättika men observera dock att gjutjärn inte mår bra av ättika!

KÄLLOR: Antell, Olof & Lisinski, Jan, Fönster - historik och råd vid renovering, Riksantikvarieämbetet, Rapport 1988: 1. Hidemark, Ove m.fl., Så renoveras torp & gårdar, ICA bokförlag 1997.

<http://www.byggnadsvard.se/index.php...d=41&Itemid=65> (Svenska byggnadsvårdsföreningen)

Denna artikel skrevs först av Jan Gustavson-Berge. Du kan läsa originalversionen [här](#).